

İslâm Felsefesi

Tarihi 2

**Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü**
Prof. Dr. Eyüp Baş

Editör
Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya

Yazarlar
Prof. Dr. Alparslan Açıkgenç
Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar
Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay
Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya
Prof. Dr. Ali Durusoy
Prof. Dr. Hüseyin Sarıoğlu
Prof. Dr. Kemal Sözen
Prof. Dr. Mevlüt Uyanık
Prof. Dr. Hüseyin Karaman
Prof. Dr. Cevdet Kılıç
Prof. Dr. Eyüp Bekir Yazıcı
Doç. Dr. Aygün Akyol
Doç. Dr. Şamil Öçal
Doç. Dr. Hasan Özalp
Doç. Dr. Mustakim Arıcı
Dr. Yasin Apaydın

Kapak Resmi
Ayasofya'da Ders Halkaları

ISBN: 978-605-2233-07-8

2. Baskı
Nisan, 2018 / Ankara
1000 Adet

 Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 92
Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

 Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafik@grafiker.com.tr
Web : grafik.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	11
-------------	----

13. BÖLÜM

FAHREDDİN RÂZÎ VE OKULU / *Mustakim Arıcı*

1. Giriş.....	15
2. Muhakkik Bir Düşünür: Fahreddin Râzî ve Nazarî Düşünce.....	16
2.1. Râzî'nin Nazarî Düşüncesinde Yöntem ve Tahkik.....	17
2.2. Râzî'nin Düşünce Sisteminde Nazarî İlimler.....	19
2.3. Râzî'nin Mantık Düşüncesi.....	21
3. Fahreddin Râzî'in Öğrencileri ve Takipçileri.....	21
4. Râzî Okulunun Temel Özellikleri.....	27

14. BÖLÜM

TASAVVUF FELSEFESİ VE TEMSİLCİLERİ / *Cevdet Kılıç*

1. Zühd Dönemi Tasavvuf Düşüncesi.....	37
2. Tasavvuf ve Tarikat Dönemi Tasavvuf Düşüncesi.....	40
3. Büyük Mutasavvıflar.....	42
3.1. Bâyezid Bistâmî.....	42
3.2. Cüneyd Bağdadî.....	42
3.3. Hallâc.....	44
3.4. Gazzâlî.....	48
3.5. Muhyiddin İbn Arabî.....	51
3.6. Sadreddin Konevî.....	58
3.7. Ahmed Yesevî.....	61
3.8. Mevlânâ Celâleddin Rumî.....	65

15. BÖLÜM

İBN RÜŞD / *Hüseyin Sarioğlu*

I. Hayatı.....	75
1. İlim Zihniyeti ve Yöntem İlkeleri.....	77
2. İlimler Tasnifi ve Eserleri.....	79
II. Felsefesi.....	84
İnsan ve Bilgi.....	84
1. Canlı Varlık Olarak İnsan.....	84

2. Nefsin Bedenle Olan İlişkisi ve Ölümsüzlüğü.....	87
3. Bilen Varlık Olarak İnsan.....	88
4. Bilginin Kaynağı ve Türleri.....	89
5. Beşerî Bilginin Sınırı ve Vahiy.....	92
6. İnsan İradesi ve Sınırları.....	92
7. Din-Felsefe İlişkisi.....	94
Varlık ve Âlem.....	96
1. Varlık.....	96
Varlık-Mâhiyet İlişkisi.....	97
Varlık İlkeleri.....	98
Varlık Türleri.....	99
2. Âlem.....	100
Tanrı-Âlem İlişkisi ve Sürekli Yaratma.....	101

16. BÖLÜM

ENDÜLÜS'TE AKLÎ DÜŞÜNCE / *Hasan Özalp*

4	1. İbn Meserre (883-931).....	109
	1.1. Hayatı ve Kişiliği.....	109
	1.2. Düşüncesi.....	111
	2. Mecrîfî (ö. 1007).....	113
	2.1. Hayatı ve Kişiliği.....	113
	2.2. Eserleri.....	113
	3. İbn Bâcce (1077-1139).....	114
	3.1. Hayatı ve Kişiliği.....	114
	3.2. İnsan ve Bilgi Felsefesi.....	116
	3.3. Ahlak ve Siyaset Anlayışı.....	117
	3.4. Eserleri.....	118
	4. İbn Tufeyl (1105-1185).....	120
	4.1. Hayatı ve Kişiliği.....	120
	4.2. İlmî ve Felsefî Dünyası.....	120
	4.3. Doğa ve İnsan Felsefesi.....	123
	4.4. Bilgi Felsefesi.....	124
	4.5. Din Felsefesi.....	125
	4.6. Etkileri.....	126
	4.7. Eserleri.....	126

5. İbn Seb'in (1217-1270).....	127
5.1. Hayatı ve İlmî Kişiliği.....	127
5.2. Düşüncesi.....	128
5.3. Eserleri.....	130

17. BÖLÜM

İBN HALDUN'UN FELSEFESİ VE TASAVVUF ELEŞTİRİSİ /

Mevlüt Uyanık - Aygün Akyol

1. İlimler Tasnifi.....	136
2. Felsefeye Yönelik Tutumu.....	137
2.1. Yönteme Yönelik Eleştiriler.....	138
2.2. Kurama Yönelik Eleştiriler.....	140
3. Tasavvufa Yönelik Tutumu.....	142
3.1. Tasavvufu Değerlendirmesi.....	142
3.1.1. Vera ve Takva Mücahedesi.....	144
3.1.2. Keşf ve Müşahede Mücahedesi.....	144
3.2. Tasavvufa Yönelik Eleştirileri.....	145

18. BÖLÜM

DOĞU VE AYDINLANMA FELSEFESİ-İŞRÂKİLİK-SÜHREVERDÎ /

Eyüp Bekir Yazıcı

5

---

1. Giriş.....	155
2. İshrâkilik.....	156
2.1. İslam Dünyasında İshrâkilğin Ortaya Çıkışı.....	157
2.2. İshrâk Düşüncesinin Kaynakları.....	159
3. Sühreverdî ve İshrâk Felsefesi.....	160
3.1. Sühreverdî'nin Hayatı ve Eserleri.....	161
3.2. İshrâkilikte Yöntem: Mükâşefe.....	162
3.3. Sühreverdî'nin İshrâk Felsefesinin Temel Kavramları.....	165
3.4. Sühreverdî'nin Metafizik Anlayışının Temel İlkeleri.....	169
3.5. İshrâki Metafizik.....	172
3.6. İshrâk Felsefesinin Etkileri.....	174

19. BÖLÜM

İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE YAHUDİ FELSEFESİ / Hüseyin Karaman

1. Giriş.....	187
2. İbn Cebiroğlu.....	189
2.1. Hayatı ve Eserleri.....	189
2.2. Felsefi Düşüncesi.....	190

3. Musa b. Meymun.....	192
3.1. Hayatı ve Eserleri.....	192
3.2. Felsefî Düşüncesi.....	193

20. BÖLÜMİ

İSLAM'DA AKLÎ DÜŞÜNCENİN KRİZ DÖNEMİ–FELSEFE KARŞITLIĞI-ŞEHRİSTÂNÎ VE İBN TEYMIYYE / *Aygün Akyol*

1. Şehristânî ve Felsefe Eleştirisi.....	208
1.1. Filozofların Varlık Anlayışına Yönelik Eleştiriler.....	209
1.2. Filozofların Sudur Nazariyesine Yönelik Eleştiriler.....	211
1.2.1. Filozofların Akıl Nazariyesine Yönelik Eleştiriler.....	212
1.2.2. Filozofların Tanrı'nın Bilgisi Anlayışına Yönelik Eleştiriler.....	214
2. İbn Teymiyye ve Felsefe Eleştirisi.....	218
2.1. Felsefeye Karşı Tutumu.....	218
2.2. Filozofların Varlık Anlayışına ve Sudur Nazariyesine Yönelik Eleştiriler.....	219

21. BÖLÜM

İSLAM FELSEFESİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ / *Hüseyin Karaman*

1. Giriş.....	233
2. İslam Felsefesinin Özgün Olmadığı İddiası.....	234
2.1. T. J. de Boer.....	235
2.2. Roger Arnaldez.....	236
2.3. Ernest Renan.....	237
3. İslam Felsefesinin Özgün Olduğu İddiası.....	239
3.1. Özgün Olmadığını İddia Edenlerin Delillerinin Değerlendirilmesi.....	239
3.2. Özgün Olduğunun Delilleri.....	243
4. Sonuç.....	250

22. BÖLÜM

İSLÂM FELSEFESİ'NİN BATI'DAKİ YANSIMALARI -ARAPÇA'DAN LATİNCE'YE / *Hasan Özalp*

1. Müslümanların ve İslam Düşüncesinin Batıyla Teması.....	255
2. İslam Felsefesinden Batı Dillerine Çeviri Yapılan Merkezler.....	256
3. Mütercimler.....	259

3.1. Latin Mütercimler ve Çevirileri.....	260
3.2. Yahudi Mütercimler ve Çevirileri.....	265
4. Batı Düşüncesini Etkileyen İslam Filozofları: Eserleri ve Etkileri.....	270

23. BÖLÜM

İSLÂM FELSEFESİNİN DİYALEKTİĞİ / <i>Ali Durusoy</i>	281
--	-----

24. BÖLÜM

İRAN İRFANI GELENEĞİ

MOLLA SADRA (SADRUDDİN ŞİRÂZÎ) / *Alparslan Açıkgenç*

1. Sadrâ'nın Felsefî Yöntemi.....	301
2. Ontoloji veya Varlık Felsefesi.....	302
3. Fizik.....	303
4. Kozmoloji veya Kâinat Bilimi.....	307
5. Psikoloji veya İlmü'n-Nefs.....	310
6. Epistemoloji veya Bilgi Nazariyesi.....	311
7. Mebde' ve Me'âd (Âhret).....	312
8. Sadrâ'nın Etkileri.....	314

25. BÖLÜM

AŞKIN HİKMET OKULU (HİKMET-İ MÜTEÂLİYE) / *Yasin Apaydın*

1. Tarihsel Seyir.....	322
1.1. İbn Sina Sonrası Dönemde Felsefenin Seyri.....	322
1.2. Sadrâ Sonrası Dönemde Aşkın Hikmet Okulu.....	323
1.3. Çağdaş Dönemde Aşkın Hikmet ve Muhammed Hüseyin Tabâtabâî.....	324
2. Aşkın Hikmet'in Varlık Anlayışı.....	326

26. BÖLÜM

OSMANLILARDA DÜŞÜNCE HAYATI VE FELSEFE /

Süleyman Hayri Bolay

1. Osmanlı Düşüncesinin Oluşumu ve Yapısı.....	336
2. Felsefe Problemlerinin Popüler Hale Gelmesi.....	355
3. Klasik Dönem Osmanlı Düşüncesi ve Örnekleri.....	362
4. Osmanlıda Düşünce Alanları.....	369
5. Osmanlılarda Tehafüt Tutkusu.....	372

27. BÖLÜM**DAVUD EL-KAYSERİ’NİN AŞKIN FELSEFESİ / Mehmet Bayrakdar**

A. Hayatı.....	383
B. Eserleri.....	386
Davud El-Kayserî’nin Aşkın Felsefesi.....	387
I. Dâvûd el-Kayserî’nin Düşünsel Özgünlüğü.....	389
1) Özgün Kavramlar.....	390
2) Özgün Felsefe: Aşkın Felsefe.....	392
II. Bilgi Kuramı.....	394
III. Varlık Kuramı.....	399
1. Varlık, Varolan ve Yokluk.....	404
2. Sâbit Öz, Mâhiyet ve İlmî Varlık:.....	405
3. Cevher ve Araz.....	405
4. Vucûb, İmkân ve İmtinâ’.....	406
5. Birlik ve Çokluk.....	406
6. Varlık ve Zamân.....	407
7. Varlık ve İnsan.....	409
IV. Kelâm ve Din Felsefesi Konuları.....	409
1. Dîn.....	409
2. Allah.....	410
3. Tevhîd.....	412
4. Şirk.....	413

28. BÖLÜM**KLASİK ÇAĞDA BİR OSMANLI FİLOZOFU:****KEMAL PAŞAZÂDE / Şamil Öçal**

1. Kemal Paşazâde’nin Hayatı ve Eserleri.....	423
2. Kemal Paşazâde’nin İnsan Anlayışı.....	426
3. Kader ve Allah’ın İlmi Konusundaki Görüşleri.....	427
4. Akıl Hakkındaki Görüşleri.....	432
5. Varlık Anlayışı.....	434
6. Sonuç.....	439

29. BÖLÜM**AHMET CEVDET PAŞA (1823-1895) / Kemal Sözen**

I. Hayatı ve Eserleri.....	447
II. Görüşleri.....	449

1. Tarih Görüşü.....	449
2. Devlet Görüşü.....	452
3. Din Anlayışı.....	460
4. Hukukî Görüşleri.....	465
5. İlim Anlayışı.....	470

30. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ İSLÂM DÜŞÜNCESİ / *Bayram Ali Çetinkaya*

I. Meşrûtiyet Dönemindeki Felsefî Akımlar ve Temsilcileri.....	485
1. Pozitivistler.....	485
2. Materyalistler.....	490
3. Anti-Materyalistler (Spiritüalistler).....	498
II. Çağdaş İslâm Düşünürleri.....	503
1. Cemaleddin Efgani.....	504
2. Muhammad Abdüh.....	505
3. Seyyid Ahmet Han.....	507
4. Muhammed İkbâl.....	508
5. Musa Carullah.....	509
6. Ebu'l-Â'la Mevdudî.....	510
7. İsmail R. Farukî.....	511
8. Fazlurrahman.....	512
9. Muhammed Hamidullah.....	514
10. Ziya Gökalp.....	514
11. İsmail Hakkı İzmirli.....	517
12. M. Hamdi Yazır.....	519
13. Şemsettin Günaltay.....	520
14. Nurettin Topçu.....	521
15. Hilmi Ziya Ülken.....	523

İSLAM FELSEFESİ TARİHİ KRONOLOJİSİ / <i>Şamil Öçal</i>	533
--	-----

DİZİN.....	553
------------	-----

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ.....	579
-------------------------	-----

ÖN SÖZ

Fikir tarihi içerisinde önemli bir tefekkür sahası olan İslâm Felsefesi, özgün bir düşünce sistemi/sistematığıdır. Onun özgünlüğü, vahiy ve aşkın alandan beslenmesinin yanında, kendi içerisinde eleştiri ve tenkide kayda değer bir fırsat ve imkân açmasında aranmalıdır. Bunun bilimsel ve nitelikli ilk örneği; Gazzâlî'nin, Aristo tarzında felsefe yapan Meşşâî filozoflarının bir kısım metafizik düşüncelerine yönelik eleştirilerinde görmek mümkündür.

İslâm dünyasında aklî düşüncenin gerilemesi ve zayıflamasına sebep olarak Gazzâlî'ye karşı “içten” ve “dıştan” yöneltilen haksız suçlama ve ithamların mevcudiyeti de bir gerçektir. Elinizdeki bu eser, Gazzâlî'den sonra da İslâm Felsefesinin ne kadar canlı ve dinamik olduğunu farklı açılardan ortaya koymaktadır.

İşte bu kitap; İslâm Felsefesi (Tarihi-II)'nin Gâzzâlî'den sonra da devam eden geleneğin, yirminci yüzyıla kadar olan dönemini ele alarak, Batı ve Doğu İslâm dünyasındaki gelişimini anlatmaktadır.

Bilim, felsefe ve aklî düşüncedeki gelişmenin –Gazzâlî sonrası için- bir sonucu olarak İslâm dünyası, uygarlık tarihine iki önemli medeniyeti “hediye” etmiştir: Endülüs Medeniyeti ve Selçuklu/Osmanlı Medeniyeti. Bu medeniyetlerden Endülüs Medeniyeti, daha çok bilim ve felsefede; Selçuklu/Osmanlı Medeniyeti ise, bilim, sanat ve mimari de Müslüman dünyayı kendi çağlarında zirveye taşımışlardır.

İslâm Medeniyeti'nin bu “altın çağlarını”nın bilgi ve hikmet sevenlerine ulaştırmaya çalışacak olun bu eserin, önemli bir özelliği bulunmaktadır. Eserin ayırdedici özelliği; kitabın her bölümünün, konunun birinci derecede uzmanı olan bilim insanları tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Bu anlamda elinizdeki İslâm Felsefesi Tarihi-II kitabı, yabancı dilden çevirileri dışarıda bırakırsak, Türkiye'de ilk defa gerçekleştirilen bir çalışmanın ürünüdür.

Kitap on sekiz bölümden oluşan bir muhtevayla şekillenmektedir. Bu çerçevede Doç. Dr. Mustakim Arıcı'nın yazdığı Fahreddin Razî ve Okulu kısmı, kitabımızın ilk bölümünü oluşturmaktadır. Tasavvuf Felsefesi ve Temsilcilerini, Prof. Dr. Cevdet Kılıç; Endülüs'ün önemli filozofu İbn Rüşd'ü, Prof. Dr. Hüseyin Sarıoğlu; Endülüs'te Aklî Düşünce'yi Doç. Dr. Hasan Özalp; İbn Haldun'un Felsefesi ve Tasavvuf Eleştirisi'sini Prof. Dr. Mevlüt

Uyanık ve Doç. Dr. Aygün Akyol: Doğu ve Aydınlanma Felsefesi İshrâkîlik-Sühreverdî'yi Prof. Dr. Eyüp Bekir Yazıcı; İslâm Düşüncesinde Yahudi Felsefesi'ni, Prof. Dr. Hüseyin Karaman; İslâm'da Aklî Düşüncenin Kriz Dönemi-Felsefe Karşıtlığı-Şehristânî ve İbn Teymiyye'yi, Doç. Dr. Aygün Akyol; İslâm Felsefesinin Özgünlüğü'nü, Prof. Dr. Hüseyin Karaman; İslâm Felsefesi'nin Batı'daki Yansımaları-Arapça'dan Latince'yeyi, Doç. Dr. Hasan Özalp; İslâm Felsefesinin Diyalektiği'ni Prof. Dr. Ali Durusoy; İnan İrfanî Geleneği-Molla Sadra'yı, Prof. Dr. Alparslan Açıkgenç; Aşkın Hikmet Okulu'nu, Dr. Yasin Apaydın; Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe'yi, Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay; Davud el-Kayserî'nin Aşkın Felsefesi'ni, Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar; Klasik Çağda Bir Osmanlı Felsefesi: Kemal Paşazâde'yi, Doç. Dr. Şamil Öçal; Ahmet Cevdet Paşa'yı, Prof. Dr. Kemal Sözen; Çağdaş İslâm Düşüncesi'ni, Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya ve son olarak İslam Felsefe Tarihi Krolonojisi'ni, yine Doç. Dr. Şamil Öçal hocalarımız kaleme almışlardır.

Bu vesileyle kaleme aldıkları konularda, çalışma ve eserleriyle uzman olan bilim adamlarımıza katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum. Yoğun çalışma ortamı içerisinde, böyle bir eserin çıkması için, bizleri kırmayarak vakitlerini tahsis etmelerinden dolayı da ayrıca teşekkür ederim.

12

Alanında uzman akademisyen yazarlarca kaleme alınan bu kitap; ilahiyat fakülteleri, eğitim fakülteleri, edebiyat fakültelerinin felsefe bölümleri ve açık öğretim fakültelerinde ön lisans, lisans, yüksek lisans ve hatta doktora düzeyinde öğrenim gören bilim ve hikmet insanların ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir.

Kitapta bölümlerin sonunda bulunan kaynakça ve ileri okumalar kısmı, konunun ilgi ve meraklılarına yön gösterecek bir öneme sahiptir. Ayrıca bu eser, felsefe, hikmet ve İslam Felsefesi Tarihine ilgi duyan herkes için bir referans kitap olma özelliği taşımaktadır.

Son olarak böyle nitelikli ve donanımlı bir eserin, insanların zihin dünyalarına sunulmasına imkân verdiklerinden dolayı Grafiker Yayınları'na teşekkür ederim.

Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya
İstanbul - 2012